

Strategia da la Lia Rumantscha

Era las proximas generaziuns dovran cun plaschair il rumantsch.

Cuntegn

Preambel	1
Accents strategics	2
I. Cuminanza	2
II. Promoziun	3
Promoziun linguistica.....	3
Promoziun da la furmaziun.....	5
Promoziun culturala.....	7
Promoziun finanziaria da projects.....	8
III. Interest	8

Preambel

Il rumantsch è ina lingua naziunala da la Svizra ed ina da las trais linguas chantunales dal Grischun. La Lia Rumantscha (LR) s'engascha per segirar ed optimar las cundiziuns per la survivenza dal rumantsch che basegna, sco lingua senza retroterra, ina promoziun commensurada. Quella cumpiglia tant ils territoris tradiziunals sco era ils territoris ordaifer ils territoris tradiziunals en il Grischun ed en l'ulteriura Svizra. La LR tegna quint dals interess da la cuminanza e fa valair quels envers ils differents plauns statals. Per che era las proximas generaziuns dovrian cun plaschair il rumantsch, s'occupa la LR da las sfidas actualas en il champ da tensiun tranter ils basegns dal territori linguistic tradiziunal e da la diaspora, dal svilup demografic, dal svilup digital e da la furmaziun sin tut ils stgalims da scola inclus il stgalim prescolar. Sin basa da questas sfidas identifitgescha la LR ils accents strategics *cuminanza*, *promoziun* ed *interest*. Quests accents vegnan concretisads en la strategia preschenta.

Accents strategics

I. Cuminanza

Mintga persuna che chapescha, discorra, legia e scriva rumantsch u che s'engascha per il rumantsch, saja quai en in'uniun affiliada, en in'autra furma organisada u sin iniziativa privata, appartegna a la cuminanza rumantscha. Il diever da la lingua e l'engaschament per ella stgaffeschan identitad e contribueschan a ses mantegniment.

Finamira 1

La cuminanza rumantscha s'inscuntra regularmain per barattar opiniuns ed ideas, discutir temas impurtants, chattar soluziuns per sfidas actualas, star da cumpagnia ed uschia participar a la concepziun dal futur.

Mesira

La LR

- realisescha regularmain occurrenzas che pussibiliteschan l'inscunter ed il barat alternond en las regiuns rumantschas ed en la diaspora. (dieta, festival, Café rumantsch)

Finamira 2

La cuminanza rumantscha e la populaziun betg rumantscha è sensibilisada per il rumantsch.

Mesiras

La LR

- è preschenta ad occurrenzas per infurmar davart il rumantsch e sias activitads alternond en las regiuns rumantschas ed en la diaspora. (fieras, exposiziuns, festivals da terzs)
- porscha occurrenzas per infurmar davart il rumantsch. (referats, sairas d'infurmaziun, preschentaziuns)
- sensibilisescha per ses interess entras lavur da medias.

Finamira 3

La cuminanza rumantscha ha la chaschun dad esser colliada cun agid da las pussaivladads da la digitalisaziun. En pli ha ella access ad ina purschida da medias en lingua rumantscha.

Mesira

La LR

- s'engascha per ina plattafurma digitala cun la pussaivladad da sa colliar, tgirar ils contacts e s'organisar.
- s'engascha per ina cuntrada da medias rumantscha.

Finamira 4

Las uniuns affiliadas da la LR èn las pitgas da la cuminanza rumantscha. La tgira dals contacts ed il barat d'infurmaziun tranter las uniuns affiliadas e l'uniun tetgala pussibiliteschan ina collavuraziun constructiva er en l'avegnir.

Mesiras

La LR

- sustegna las uniuns affiliadas cun contribuziuns finanzialas a lur manaschi ed a projects speziala tenor cunvegna.
- procura per inscunters regulars cun ils represchentants da las uniuns affiliadas per discutir sfidas, temas actuals e fatschentas.

II. Promoziun

La LR ordinescha sias numerusas e multifaras activitads da promoziun per il territori rumantsch e per la diaspora rumantscha tenor ils champs principals *lingua*, *furmaziun* e *cultura*. Las lavurs vegnan realisadas da la sedia principala a Cuira e dals biros regiunals.

Promoziun linguistica

La meglra via da mantegnair ina lingua è da discurre e da scriver ella. Tgi che dovra e dat vinavant il rumantsch contribuescha al mantegniment da la lingua. Ina premissa indispensabla per far quai èn competenzas linguisticas adequatas che mintga pledadra e mintga pledader po acquistar, cultivar e perfecziunar.

Finamira 5

Tut las personas interessadas han access al stgazi da plects da tut ils idioms e dal rumantsch grischun e quai independentamain dal lieu.

Mesiras

La LR procura per quest access cun agid da las pussaivladads da la digitalisaziun e

- metta a disposiziun vocabularis electronics ch'ella redigia, actualisescha e cumplettescha regularmain. (PG)
- metta a disposiziun tenor pussaivladad versiuns electronics da vocabularis da terzs. (colliaziuns a puschidas correspondentas existentas)

Finamira 6

Il rumantsch ha ina vasta preschientscha er en furma scritta. Tgi che vul publitgar texts en rumantsch e na po per in motiv u l'auter betg scriver sez quels, ha la pussaivladad da laschar translatar e lectorar els dad in servetsch professional. Tgi che scriva sez texts en rumantsch al computer, ha la pussaivladad da controllar l'ortografia cun in instrument correspondent.

Mesiras

La LR

- translatescha e lectorescha texts da different gener en tut ils idioms ed en rumantsch grischun.
- sviluppa en collavuraziun cun terzs programs da correctura.
- s'engascha per pussaivladads da porscher translaziuns e lectorats da texts da personas privatas, d'interpresas pitschnas e mesaunas ed uniuns, analog al servetsch linguistic per organisaziuns publicas SLING.

Finamira 7

Tut las personas interessadas han access ad in post d'infurmaziun che dat pled e fatg en dumondas che pertutgan aspects linguistics, istorics, culturals e socioculturals dal rumantsch.

Mesira

La LR

- infurmescha e cusseglia en connex cun dumondas che han da far cun aspects da la lingua e cultura rumantscha via e-mail, al telefon, en intervistas, en il rom da referats, a chaschun da lavuratori e cun la publicaziun Fatgs online.

Finamira 8

Il rumantsch fa part da la transformaziun digitala.

Mesiras

La LR

- maina ina gruppa da partenaris ed interessents en connex cun la transformaziun digitala dal rumantsch e pussibilitescha ina coordinaziun da las differentas lavurs tranter quels.
- metta a disposiziun senza barrieras atgnas datas digitalas per il diever da terzs.
- intimescha autras instituziuns, uniuns e personas privatas che produceschan e possedan datas digitalas da metter a disposiziun quellas senza barrieras per il diever da terzs.

Finamira 9

Fatschentas ed organisaziuns turisticas, economicas, culturalas ed ecclesiasticas en il territori rumantsch ed instituziuns purtadas da la Confederaziun svizra dovran il rumantsch cun persvasiun en lur communicaziun.

Mesiras

La LR

- maina biros en ils territoris rumantschs per satisfar als basegns da las Rumantschas e dals Rumantschs e d'instituziuns e da fatschentas en lur mintgadi cun la lingua.
- s'engascha en la diaspora rumantscha per satisfar als basegns da las Rumantschas e dals Rumantschs e d'organisaziuns e d'instituziuns purtadas da la Confederaziun en lur mintgadi cun la lingua.
- sensibilisescha, cussegla e porscha il sustegn linguistic necessari.

Promoziun da la furmaziun

Ina furmaziun rumantscha persistenta è ina cundiziun fundamentala per il mantegniment dal rumantsch. Ella premetta bunas purschidas sin tut ils stgalims davent da canortas, scolinas e la scola populara a scolas cuntinuantas fin a l'universitad, la magistraglia necessaria ed ina furmaziun da scolastas e scolasts che intermediéscha fitg bunas cumpetenzas da rumantsch. En lieus linguisticamain eterogens èsi necessari da sensibilisar ils geniturs e giuvenils per ils avantatgs dal rumantsch, da l'instrucziun e da la furmaziun bilingua. Ultra dal rumantsch en scola giogan er il diever da la lingua en famiglia e l'acquisiziun voluntara dal rumantsch ina rolla impurtanta. L'emprim permetta da dar vinavant la lingua, il segund sustegna l'integraziun linguistica.

Finamira 10

Mintga persuna en ina vischnanca rumantscha e rumantsch-tudestga frequenta ina scolaziun rumantscha durant il temp da scola obligatoric ed ha la pussaivladad da frequentar scolas cuntinuantas cun ina purschida en lingua rumantscha.

Mesiras

La LR s'engascha

- per ina purschida rumantscha tar las scolas professiunalas.
- per in'obligaziun da las scolas medias en il territori rumantsch da manar sco purschida minimala ina maturitad bilingua grischuna rumantsch-tudestg¹.
- per ch'il Chantun mettia a disposiziun meds d'instrucziun adequats. (metter a disposiziun dretgs d'ediziun, engaschi politic)

---

¹ Maturitad bilingua grischuna: 4 lecziuns rumantsch + 1 rom immersiv; betg da scumbigliar cun la maturitad bilingua federala (4 lecziuns rumantsch + 3 roms immersivs)

Finamira 11

Tut las scolaras e tut ils scolars da la Svizra vegnan en contact cun il rumantsch durant il temp da scola obligatoric ed han la pussaivladad dad emprender rumantsch sin il stgalim superiur.

Mesiras

La Lia Rumantscha s'engascha

- ensemen cun terzs (chantuns, Movetia) per purschidas correspondentas (p.ex. barats da classa/emnas da project).
- per ina purschida da rumantsch sco rom d'elecziun sin il stgalim superiur e gimnasial.

Finamira 12

Geniturs e lur uffants fan diever dal rumantsch ed han access en il rom dal program da famiglia *kidsfits* a materialias che promovon l'identificaziun e l'acquisiziun da la lingua.

Mesiras

La LR

- metta a disposiziun differentas materialias audiovisualas, cudeschets e gieus ed infurmescha davart l'acquisiziun da la lingua da vart da l'uffant.
- organisescha inscunters cun persunas d'instrucziun e pussibilitescha da barattar ideas, d'exprimer giavischs e da dar impuls.
- sviluppescha en il rom da differentas medias figuras d'identificaziun per uffants da vegliadetgna prescolara fin scolaras e scolars fin 12 onns.

Finamira 13

Tut las persunas che vulan emprender u perfecziunar in idiom ubain rumantsch grischun han las pussaivladads correspondentas independentamain dal lieu.

Mesiras

La LR procura per questas pussaivladads cun

- ina purschida da curs attractiva e moderna. (lieu real/virtual, meds d'instrucziun, gruppas en mira (p.ex. chanzlists)
- la tgira ed il svilup dals meds per emprender rumantsch. (meds per il stgalim prescolar e per creschids)
- promover l'implementaziun da standards a basa da certificats da lingua.

Promoziun culturala

Realisaturs da cultura stgaffesch in spazi per s'inscuntrar e s'identifitgar cun la cultura rumantscha. Artistas ed artists da lingua rumantscha contribueschan cun lur ovras a la perceziun e derasaziun dal rumantsch. Els cultiveschan tut las spartas artisticas en lur pli diversas expressiuns, sviluppan vinavant ellas e las rendan accessiblas a tuttas e tuts. En pli profiteschan da la promoziun culturala era persunas senza ambiziuns artisticas. Persunas interessadas da tut las vegliadetgnas pon far diever da las purschidas correspondentas.

Finamira 14

Realisaturs d'occurrentzas culturalas, artistas ed artists da lingua rumantscha arrivads e futurs e persunas cun interess per la lingua e cultura rumantscha fan diever dal rumantsch en la realisaziun da lur ovras culturalas.

Mesiras

La LR intimescha e sustegna quest diever cun

- ina cussegliaziun linguistica spezialisada. (co integrar il rm, lectorats/translaziuns)
- purschidas da collavuraziun e coproducziuns.
- lavuratori da scriver e translatar texts litteraras. (Traversadas litteraras)
- occurrentzas da scriver per uffants e giuvenils. (Plema d'aur / Pledpierla)
- metter a disposiziun material adattà sco tocs da teater e chanzuns.

Finamira 15

Per tut ils uffants rumantschs èn avant maun medias tradiziunalas e medias novas en lingua rumantscha.

Mesiras

La LR

- procura per l'ediziun u la reediziun da plirs titels per uffants ad omn.
- mantegna ina cunvegna da prestaziun cun l'Ovra Svizra da Lectura per la Giuventetgna (OSL).
- attribuescha a la CER ils meds finansials tenor cunvegna da prestaziun cun il Chantun, garantind ad ella l'indipendenza organisatorica e programmatica.

Finamira 16

Persunas interessadas han access a medias tradiziunalas e medias novas en lingua rumantscha e davart il rumantsch.

Mesiras

La LR promova la derasaziun da questas medias cun

- manar ina butia en Chasa Rumantscha ed ina butia online.
- animar terzs da vender medias rumantschas.
- infurmar davart la purschida da medias rumantschas existentas.

Promoziun finanziaria da projects

Ultra da las activitads da promoziun che la LR realisescha sezza conceda ella contribuziuns finanzialas a projects rumantschs da terzs.

Finamira 17

Projects cun in aspect relevant rumantsch vegnan sustegnids cun contribuziuns finanzialas. Sustegnids vegnan projects da lingua, projects da furmaziun e projects culturals da tut las spartas artisticas sco era projects interdisciplinars, socioculturals e da la cultura populara.

Mesira

La LR

- conceda, en coordinaziun cun las uniuns affiliadas, sustegn finanziel per projects inoltrads cun in aspect rumantsch relevant².
- publitgescha appels per inoltrar ideas per la realisaziun da projects specifics.

III. Interest

Il status giuridic dal rumantsch è bun aifer il territori rumantsch, ordaifer è il status sufficient. Malgrà questa situaziun giuridica definida na correspunda l'applicaziun dal rumantsch da vart da la Confederaziun, dal chantun Grischun e da las vischnancas rumantschas en blers cas betg a las pretensiuns da la legislaziun. Per cumpensar questa insuffizienz èsi necessari da represchentar ils interess dal rumantsch cun intervenziuns giuridicas u politicas. Ultra da quai èsi necessari da s'engaschar per ch'il rom normativ sin ils differents stgalims statals saja favuraivel al rumantsch. Il cumbat per il cas singul ch'è d'interess per in progress general gida a stipular buns exempels.

---

² Contribuziuns vegnan concedidas tenor ils criteris publitgads sin www.liarumantscha.ch.

Finamira 18

La Lescha da linguas dal chantun Grischun (LLing) e las leschas da linguas communalas vegnan observadas. Il diever dal rumantsch en instituziuns ed organisaziuns publicas è qua tras garantì.

Mesira

La LR

- s'engascha per l'installaziun d'ina istanza chantunala che accumpogna e surveglia l'execuziun da la legislaziun da lingua.

Finamira 19

L'administraziun publica federala ed instituziuns purtadas da la Confederaziun svizra resguardan il rumantsch en il senn da la Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cumanzas linguisticas.

Mesiras

La LR

- s'engascha per in monitoring sistematic da champs da diever suttemess a la legislaziun da lingua.
- porscha cussegl e sustegn tenor giavisch.
- intervegn en cas d'ina violaziun da la LLing federala.

Finamira 20

Las istanzas parlamentaras federalas e chantunalas èn sensibilisadas per ils basegns da la cumanza rumantscha e da la LR.

Mesira

La LR

- organisescha inscuters regulars per barattar infurmaziuns cun la gruppa parlamentara federala «lingua e cultura rumantscha» e la Gruppa rumantscha dal Cussegl grond.